

Egyenlőtlenség elméleti-történelmi szempontból

Lits Benedek¹

DOI: https://doi.org/10.35551/PFQ_2024_2_6

Branko Milanovic: *Visions of Inequality, From the French Revolution to the End of the Cold War*²

A szélesebb szakmai közönség számára Branko Milanovic leginkább az elefántgörbéjéről ismert. Ezen az ábrán azt mutatta be, hogyan változott a világ népességének jövedelmi helyzete 1988 és 2008 között. A görbe Kína felemelkedését és a középosztály jövedelemnövekedésének stagnálását vagy esetleges csökkenését mutatja az Egyesült Államokban és a fejlett világ többi részén is. Mint minden görbe, ez is egy történetet mesél el – a globális gazdasági átrendeződés narratíváját a jövedelemeloszlás szempontjából. Milanovic cikke része volt a szakirodalomban végbemenő szélesebb körű elmozdulásnak, amely a jövedelemeloszlásra összpontosít. Ez az új téma tükrözte a 2008 utáni új gazdaságpolitikai irányt, amely nem nélkülözte a populizmust. A recesszió után, a hetvenes évek közepén kezdődött neokonzervatív-neoliberális irányzattal ellentétben, a hangsúly a felzárkózó és a lemaradó csoportokra helyeződött át. A csepegtetés-elmélet egyre kevésbé volt elfogadott, ahogy az állam és a piac szétválasztásának gondolata, a deregulációra épülő gazdaságpolitikai doktrína is. Az állami beavatkozás kezdett elfogadottá válni a közgazdászok körében: a kérdés a „hogyan”-ra csökkent, hogy milyen közvetlen célokot kell elérni és milyen eszközökkel. Ennek az elméleti és gyakorlati vitának döntő eleme volt a jövedelmi viszonyok átrendeződése. Ezt a kérdést Thomas Piketty 2013-ban megjelent, *A tőke a 21. században* című könyvében is nagy erővel vetette fel. A könyv módszertani újdonságot hozott a közgazdasági szakirodalomban is, a gazdaságtörténet és a humán tudományok újrafelfedezésével. Gazdag történelmi adatbázist használt fel a jövedelmi egyenlőtlenségek szélsőséges kilengéseinek bemutatására, és Balzac, Stendhal és más írók idézeteit használta illusztrációként. Megoldási javaslatát és elméleti állításait sok vita övezte, de munkája kétségtelenül hozzájárult egy nyitottabb közgazdaságtanhoz. Milanovic új munkája ehhez a témához kapcsolódik, de Milanovic most elméleti szempontból vizsgálta a jövedelmi egyenlőtlenséget. Ez azért figyelemre méltó, mert a közgazda-

1 doktorandusz, Budapesti Corvinus Egyetem, Nemzetközi Kapcsolatok és Politikatudományi Doktori Iskola

2 The Belknap Press of Harvard University Press Cambridge, Massachusetts London, Anglia 2023

ságtan története már nem kötelező tantárgy az iskolai tantervekben. Ezzel a könyvvel Milanovic elkezdte visszahozni a tudományágot a közgazdaságtan főáramába. Ez nem egyedülálló, hiszen minden tudományágnak megvoltak a maga erőfeszítései a múltjával való foglalkozásra. A tudományág múltja egyben a jövőjének iránya is, hiszen az igények megjelenésének módja meghatározza azokat a célokat is, amelyekért a tudományág létrejött.

Az egyenlőtlenséggel kapcsolatos elméleti gondolkodás kezdete történelmileg a francia forradalomhoz, elméletileg pedig Francois Quesnay munkásságához kötődik. Ez a kiindulópont egyben közgazdaságtani filozófiai kiindulópont is, hiszen Milanovic az osztályproblémát és annak kezelését tekinti a közgazdaságtan legégetőbb kérdésének. Ez természetesen elfogadható nézőpont, de azzal is lehet érvelni, hogy a gazdasági egyenlőtlenségek kezelése a kultúrtörténetben is korábbi örökséggel rendelkezik. Jelen volt az ókori görög szerzőknél, mindenekelőtt Arisztotelésznél, vagy a középkori filozófiában. A francia forradalom e gondolatmenetből való kibontakozása is azt az üzenetet közvetíti, hogy az egyenlőtlenség forradalomhoz vezethet, és hogy annak elkerülése meghatározza a közgazdaságtant. Ez nem alaptalan, de pozitívan is leírható: a közjó a közgazdaságtan célja, amit a túlzott jövedelemegyenlőtlenség megakadályozhat.

Milanovic azonban könyvében elhagyta a gazdasági egyenlőtlenségnek ezt a technológiai, értékalapú aspektusát, és „szorosan a jövedelemelosztásra összpontosít” (1. o.), amelyet „minden szerző saját szemszögéből” mutat be. (4. o.) A kiválasztott közgazdászok természetesen emblemikusak – Francois Quesnay, Adam Smith, David Ricardo, Karl Marx, Vilfredo Pareto és Simon Kuznets –, majd a 7. fejezetben leírja a hosszú hallgatását ennek a kérdésnek, amely az 1970-es években kezdődött és lényegében a 2008-as válságig tartott. Mindazonáltal Milanovic az elmélet történetének alakjai közül kiemeli Marxot, és végül köré szervezi az összes többi nézet tárgyalását. Kétségtelen, hogy ez nemcsak az elmúlt 30 évvel, hanem talán az elmúlt 75 évvel is szakítást jelent, amióta Smith lett a nyugati közgazdaságtan kiindulópontja, főként a láthatatlan kéz érvelése miatt. Ez a harmonikus piac működésének igazolását jelentette, szemben a terv-uralmi modellel vagy a szocialista nézettel.

Milanovic elméletének újragondolásában valószínűleg nem a marxi hagyomány felé való elmozdulás a végső lépés. Milanovic nem kívánja követni a forradalmi hagyományt, ezért csak a szűk gazdasági problémára koncentrálna; az egyes szerzők elméleteit mutatja be, nem pedig a tevékenységükből fakadó politikai cselekvést. Az álláspontokat három nagy nézetrendszerbe csoportosított, egymással versengő elméletként írja le: „Az első négy – Quesnay, Smith, Ricardo és Marx – az egyenlőtlenséget alapvetően osztályjelenségnek tekinti. A többiek másként látják a dolgokat. Pareto esetében a legfontosabb hasadás az elit és a lakosság többi része között van. Kuznets szerint az egyenlőtlenséget a vidéki és városi területek, illetve a mezőgazdaság és az ipar közötti jövedelemkülönbségek okozzák.” (12. o.) Bár ezek egymással versengő elméletek, mégis dialektikus összefüggésben értelmezhetők.

Az első szerző Francois Quesnay, fejezet *Társadalmi osztályok egy gazdag mezőgazdasági királyságban*. Quesnay a francia fiziokratikus gondolkodás megteremtője, és Milanovic ezt az iskolát beépíti a korszak gazdaságpolitikai vitáiba, a merkantiliz-

mussal, illetve annak francia változatával, Colbert-vel folytatott vitába. A merkantilizmus az ipar fejlesztését tekintette elsődleges célnak a mezőgazdasággal szemben. Az ipar és az export fejlesztésére törekedett a mezőgazdaság rovására. Quesnay és a fiziokraták elutasították ezt, és harmonikusabb gazdasági struktúrára törekedtek. A harmónia volt a törvény, a természeti törvény, amivel érveltek álláspontjuk mellett, amelyet a hibás gazdaságpolitika torzított el. „A kormányzás természetes törvényei az emberiség számára legelőnyösebbek: a szabadság és a magántulajdon tiszteltben tartása, amely a mezőgazdaság vagyonteremtő erején alapszik.” (31. o.) A torz jövedelemelosztás az egyensúlytalanság jele, és Milanovic ezt részletesen bemutatja történelmi adatokkal. Azt is állítja, hogy a francia vezetés tudatosan törekedett erre, ami alapvető hibájuk lett. „A francia uralkodó elit olyan magasra tolta az egyenlőtlenséget, amennyire csak tudta - persze nem olyan közel a 100 százalékos határhoz, mint sok gyarmaton, de nem is nagyon messze attól. A francia jövedelmi szintek alacsonyabbak voltak, mint az angoloké.” (33. o.) A fiziokraták gazdaságpolitikájuk középpontjában nem az adózás állt, hanem a mezőgazdaságból származó termelékenység-növekedés kiaknázása. A jövedelemelosztás igazságossága tehát hatékonyságnövelő, ami eltávolítja Milanovicot a pusztá újraelosztás gondolatától. Érdekes módon a fiziokraták modellje Kína volt, ezt a modellt akarták importálni Franciaországba és egész Európába. Nem véletlen, hogy a fiziokratákat reformereknek és nem forradalmároknak nevezték, mint a felvilágosodás filozófusait, hiszen Quesnay is úgy látta, hogy a kínai modellt az vezérelte, hogy Kína 4000 éves történelme során képes volt fenntartani a stabilitást. Quesnay szerint a termelékenység forrása a jövedelem helyes elosztása a termelési tényezők tekintetében. Az osztályok közötti jövedelmi viszonyokat híres táblázatában szemlélteti. Eredeti munkájában három osztályt különböztetett meg: a parasztságot, az iparosokat és a nem termelő osztályt. Milanović ezt továbbfejlesztette, és egy külön osztályt tett hozzá, megkülönböztetve a kézműveseket és a bérlőket. (p. 39.)

Az ezen osztályok közötti jövedelemáramlásban jön létre az egyensúly, és ez a növekedés forrása. „Az általuk leírt társadalom szerkezete és az általuk közölt jövedelemszámok az akkori francia gazdaság némileg megszépített változatát mutatják. Ennek oka, hogy a fiziokratáknak tanulmányaik során végig az volt a rejtett céljuk, hogy az uralkodók – vagyis a király és a körülötte élő nép – számára szemléltessék, milyen jólét lehet Franciaországé, ha megfelelő politikát alkalmaznak.” (46. o.) Milanovic azt is sugallja, hogy a növekedés feltétele a jövedelmek helyes elosztása, ami a 20. századi makroökonómia egyik tézise lett.

A következő szerző Adam Smith, akivel kapcsolatban Milanovic legfontosabb megállapítása az, hogy neki is van jövedelemelosztási elmélete, de ez a bőség és a gazdagság témája alatt rejtőzik. Ennek megállapításához Milanovic először is tisztázza, hogy Smith nem utasította el az állami beavatkozást. „A vagyon gyarapodása az az eszköz, amellyel az emberek nagyobb része javasolja és kívánja javítani a helyzetét. Szerencsésnek érezte magát, hogy felfedezte, hogy a „természetes szabadság” rendszere az, amely maximalizálja a gazdasági jólétet – vagyis a legjobban kielégíti az emberi szenvedélyeket. Ez viszont azt jelentette, hogy az emberi szabadság és a gazdasági növekedés között természetes egybeesés van. Smith-t gyakran túl szűken

értelmezik, mivel ellenez szinte minden kormányzati beavatkozást a gazdasági ügyekbe. Ez nem igaz: maga Smith számos olyan esetet említ, amikor a kormányzat közreműködése szükséges (a nemzetbiztonsági ügyekben, mint a hajózási törvény, a kezdő ipar védelme, a monopóliumok megakadályozása, a munkaerő kizsákmányolásának korlátozása, a pénzügyi szabályozás bevezetése, valamint az összejátszás elleni politika bevezetése, különösen a munkások ellen összeesküvést sző munkáltatókkal kapcsolatban). (48. o.) Ez egy neoliberális félreértés. Smith leíró módon számol be a láthatatlan kézről – csak azt állította, hogy láthatatlan –, ami nagyjából Kantnak a megismerés korlátairól szóló kijelentésével egyenértékű. Smith másik kulcsfontosságú előrelépése a globális szemlélet volt. „Smith érdeklődése, akárcsak a legjobb fejlesztési közgazdászok kutatásai, az egész világra kiterjedt.” (51. o.) Nem egyetlen országra koncentrált; az országokat gazdagságuk alapján rangsorolta, és ennek a rangsornak a forrása a munkamegosztás fejlődése volt. Smith esetében Milanovic bemutatja a korszak egyenlőtlenségét Nagy-Britanniában is, ami a kapitalisták és a földbirtokosok leküzdhetetlen jövedelmi előnyét mutatja a társadalom többi részével szemben. A Smith és a fiziokraták közötti vita alapja a termelékenység forrása, és ezáltal a hatékony és igazságos jövedelemelosztás elveinek helyessége volt. Smith számára ez a forrás a munkamegosztás; a megfelelő részvételhez azonban a jövedelmek helyes elosztására is szükség van. „Megjegyezve, hogy minden nagy politikai társadalomban a cselédek, a különböző fajtájú munkások és munkások alkotják a sokkal nagyobb részt”, Smith hozzátette, hogy „ami a nagyobb rész körülményeit javítja, az sohasem tekinthető az egészet sújtó kellemetlenségnek. Bizonyára nem lehet olyan társadalom virágzó és boldog, amelynek tagjainak jóval nagyobb része szegény és nyomorult.” (p. 62.)

Az a kérdés, hogy mennyi jövedelem szükséges a részvételhez, nem annyira a nemzetek gazdagsága, mint inkább az erkölcsi érzelmek elmélete témája, mivel a pártatlan megfigyelő abban tudja megítélni. Smith, Mandeville-lel ellentétben, erkölcsi mércét rendelt a piachoz és a munkamegosztáshoz. Ez az erkölcsi norma nem a piac velejárója. A láthatatlan kéz feladata, hogy ezt a normát érvényesítse, és a gazdaságpolitikában ettől eltérni alapvető hiba. Ez a helyzet a monopóliumok esetében; Smith ezért azt szorgalmazza, hogy az állam ne vállalja fel ezeket. „Egy kizárólagos kereskedő társaság kormánya talán a legrosszabb minden kormány közül, bármilyen ország számára.” (69. o.) Az erkölcsi norma jólétet teremt, és ez a jólét, valamint az annak fenntartására irányuló törekvés helyes jövedelemelosztási arányokat hoz létre. Smith aggodalmát fejezi ki amiatt, hogy a legalacsonyabb társadalmi csoportok jövedelme a leggazdagabb fejlődő társadalmakban emelkedik a legerőteljesebben. Smith arra a következtetésre jut, hogy „a relatív béreket és a relatív nyereséget – vagyis a bérek és az Adam Smith-féle megtérülési ráták tartományait – nem befolyásolja a társadalom fejlett vagy hanyatló állapota. Minden bér együtt emelkedik vagy csökken anélkül, hogy egymáshoz képest változna, és ugyanez igaz a profitra is”. (74. o.) A növekedés és az erkölcs közötti kapcsolat nem nélkülözi a földesurakat; még ha oly sok neoliberális el is torzította Smith eredeti írását, tény, hogy Smith a földesurak, és nem a kapitalisták szerepét tartja elsődlegesnek. A földesurak szerepe az erkölcs védelme.

2.2. táblázat: Az egyes osztályok megegyező és egymással ellentétes érdekei

	Földbirtokosok	Kapitalisták	Munkások
A „társadalom javulásával” az osztály...	Nyer (a bérleti díjak emelkedésével)	Veszít (a profit csökkenésével)	Nyer (a reálbérek emelkedésével)
Az osztály képessége, hogy meggyőzze a politikai döntéshozókat...	Alacsony (a tétlenség miatt)	Magas (a szofizmus miatt)	Alacsony (az oktatás hiánya miatt)
Az általános közérdekhez képest az osztály saját érdekei...	Azonosak	Ellentétesek	Azonosak

(p. 77.)

A brit gazdaságpolitika hibája nem az volt, hogy nem tette lehetővé a tőke szabadságát, hanem az, hogy a földbirtokosok a saját érdekeiket és nem a közjót tekintették vezérlő elvnek. Ezért veszítette el Nagy-Britannia az Amerikai Államokat.

A következő fejezetben Milanovic David Ricardóval foglalkozik, aki azt vizsgálta, hogy a kapitalisták hogyan válhatnak a stabilitás biztosítékává. Smithhez hasonlóan Ricardo is felvetette a fejlődés irányításának kérdését, de Ricardo ebből közvetlenül a jövedelemelosztás és az adózás problémáját vonta le. Könyvének stílusa és absztraktsága nem pusztán a tudományos szigor, hanem az univerzalizmus jegyében született. Mindenütt alkalmazható elveket keres, amelyek szorosan kötődnek a napóleoni háború utáni korszakhoz. A kontinens egységesítése akkoriban alapvető követelmény volt, amelyet jogilag is végre lehetett hajtani; ez volt a Code Civil. A közgazdaságtan törvényei lehetnek egyetemesek, és Ricardo könyve erről szól. Nagy-Britannia fölénye tehát abban állt, hogy a közgazdaságtan egyetemes törvényeit következetesebben érvényesítette, mint más országok. Ennek elsődleges elve a kapitalisták felsőbbrendűsége a földesurakkal szemben, mert a kapitalisták jobban segítik a munkások és a társadalom egészének fejlődését. „Ricardo a polgári termelést pártolta, amennyiben az a társadalmi termelőerők legkorlátlanabb fejlődését [jelentette], nem törődve a termelésben résztvevők sorsával, legyenek azok kapitalisták vagy munkások. Ragaszkodott a fejlődés e szakaszának történelmi igazolásához és szükségességéhez. Éppen a történelmi múltérzék hiánya jelentette azt, hogy mindent korának történelmi nézőpontjából szemlélte.” (p. 91.)

Ennek igazolására Milanovic Marxot idézi. Ricardo kapcsolata a korabeli brit gazdaságpolitikai vitákkal mindenekelőtt a kukoricatörvények elutasítása volt. Ricardo azzal érvelt, hogy ezek a törvények eltorzították a jövedelem helyes elosztását a földbirtokosok irányába, és ez csökkentette a hatékonyságot és a termelékenységét. A járadék esetében Smith még az abszolút járadék mellett volt, de Ricardo már egyértelműen elutasította azt. Ricardo érvelése a tőke-munka viszonyra vezethető vissza, nevezetesen arra, hogy a profit csak a munkabér rovására növekedhet. „Az egész munkám során arra törekedtem, hogy megmutassam, hogy a profit mértéke soha nem növekedhet másként, mint a bérek csökkenésével, és hogy a bérek állandó csökkenése csak a szükségleti

cikkek csökkenése következtében következhet be, amelyekre a béreket költik.” (96. o.) A bér szintjét azonban a később a bérek vastörvényének nevezett természeti törvény szabályozza, mivel a bér nem lehet kevesebb, mint az a pénzösszeg, amely a munkás megélhetéséhez szükséges javak, mindenekelőtt a gabona megvásárlásához szükséges. Ha a gabona árát vámokkal és más eszközökkel magasabban tartják, akkor ebből magasabb bérszint következik, de ez a magasabb bérszint nem emeli az életszínvonalat, és ez végső soron azt jelenti, hogy a földesurak csak a tőkésektől veszik el a profitot. A munkásosztály helyzetének javulásáról szóló érv álságos, állítja Ricardo, mert a földesurak a magas vámokkal saját magukat védik, nem pedig a munkásokat. Ricardo rendszerében természetesen van bérleti díj, de ezt a bérleti díjat a földbirtokosok a föld kizsákmányolásából generálják. Ricardo tulajdonképpen a földbirtokost tette kapitalistává. Ricardo azt is állította, hogy a munkások fejlődésének és meggazdagodásának forrása a megfelelően kezelt tőke. A tőkés az, aki megvédi a munkást, és a két osztály között nincs osztályellentét. Összefoglalva, Ricardo megteremtette a jövedelemelosztás és a gazdasági növekedés első integrációját, a növekvő gazdaságot összekapcsolta a magas tőkés jövedelmekkel, és amellet érvelt, hogy a kapitalisták csak akkor tölthetik be aktív szereplői szerepüket, ha nyereségük kellően magas. Az osztálykonfliktust azonban nem elsősorban a tőke és a munka között látta. (p. 105.)

Marx vitatta ezt az állítást, és Milanovic szerint bebizonyította, hogy a profitráta folyamatosan csökken, és ebből következően állandó nyomás nehezedik a munkásosztályra. Ellentétben azzal, amit Ricardo állított, a kapitalisták és a munkások között nincs harmónia, ezért elkerülhetetlen az osztályharc, és a kisajátítókat ki kell sajátítani. Marx gyűlöletét a kapitalisták iránt Milanovic életrajzi adatokkal támasztja alá, ami ugyan színesíti a könyvet, de tudományos értékkel talán nem bír. Részletezi a 19. századi szélsőséges jövedelmi egyenlőtlenségeket, nemcsak Angliában, hanem Marx szülőföldjén, Trieren is. Ez a jövedelmi egyenlőtlenség nemcsak Marx, hanem az egész munkásmozgalom számára is tükröződött. Marx művének elemzésekor Milanovic a történeti elemzést tekinti módszertani kiindulópontnak, ami azt jelenti, hogy az elosztás törvényei nem időtlenek, hanem az egyes történelmi korszakoknak és termelési módoknak vannak alárendelve. Következésképpen nem az elosztás az alapvető kérdés, azaz pusztán a jövedelmi viszonyok megváltoztatása nem a termelési módot, például a kapitalizmust alakítja át, hanem a termelési mód megváltoztatása jobb, igazságosabb elosztást eredményez. A rendszert nem lehet javítani, ez a marxi érv, ezért az osztályharc a központi probléma, ahogyan a bérek és a profit feletti konfliktus meghatározása is. Ebből a szempontból tehát a tőke az uralom formája, az erőszak működése a termelésben. Marx osztályelemzése finomabb, mint Ricardóé, nemcsak abban az értelemben, hogy több osztály van, hanem abban az értelemben is, hogy Marx tovább tagolja az osztályokat, és bemutatja az osztályokon belüli viszonyokat. Milanovic kritikákat is megfogalmaz. Marxból hiányoznak a bürokraták, ami a 20. századi fejlődés alapvető problémája. Milanovic azzal érvel, hogy a jövedelemelosztás elméletében Marx a Ricardo-modellt követte, a béreket a megélhetési javakhoz igazította. Ezt egy kicsit finomítja: nemcsak a létfenntartási javak számítanak, hanem a bérmegállapítás mögött történelmi, erkölcsi elem is van, de ez csak finom eltérés, mert nem befolyásolja jelentősen a bérszintet.

A tőke és a nyereség elemzése a fő újdonság. A profitrátát a verseny kiegyenlíti, ami szintén ricardiai érv, de a profitot a teljes tőkére vetítik ki, mint a változó és az állandó tőke összegére. A profit forrása azonban csak a forgótőke, a sülyedt tőke nem termel profitot, Marx kifejezésével élve értéktöbbletet. Csak a munka – a tőkének a munkabérré fordított része – termeli a profitot és az értéket. Az ellentmondás az, hogy a termelés és a technológia fejlődésének iránya az egyre nagyobb gépek használata, mert ezek a gépek egyre több munkahelyet teremtenek, és így egyre több értéket préselnek ki a munkásokból. Ez a méretgazdaságosság fogalma. Ez viszont azt jelenti, hogy a forgótőke aránya a teljes tőkén belül egyre kisebb lesz. Az eredmény az, hogy a profitráta csökken, ami arra kényszeríti a tőkét, hogy egyre jobban kiszorítsa a munkásokat. Ezt nevezte Marx a munkásosztály abszolút elnyomásának. Az állandó gépesítésnek tehát kettős hatása lesz: egyrészt a béreket a minimálbéren vagy átmenetileg a minimálbér alatt tartja, másrészt a munkát helyettesíti és munkanélküliséget teremt az ipari tartalékban. „A bérek általános mozgását kizárólag az ipari tartalékhadsereg bővülése és szűkülése szabályozza, és ez viszont megfelel az ipari ciklus periodikus váltakozásainak.” (p. 153.)

Ezt nevezi Marx a kapitalista termelés által létrehozott ipari tartalékhadseregnek. Marx érzékletesen rámutat arra, hogy nem a népességnek van többlete vagy hiánya, hanem a termelés okozza ezt a többletet. Ebből csak úgy lehet kitörni, ha véget vetünk a kapitalista termelési módra jellemző felhalmozásnak, azaz a fejlődés törvényének, amely a munkást a géptől és annak növekedésétől, végső soron a technológiai fejlődés irányától teszi függővé. Milanovic ez utóbbi tendenciából kiindulva azt állítja, hogy a tőke koncentrációja a 19. század végén kezdődött, ami később Pareto elméletéhez vezetett.

A Vilfredo Pareto által kidolgozott elmélet a marxizmuson alapul, amit ő soha nem tagadott. Tapasztalata azonban különbözött Marxétól, mivel az anarchizmus és a személyes szabadság iránti vágy befolyásolta. Milanovic összefoglalta ennek a megközelítésnek a közgazdasági elméletét. Pareto munkássága rávilágított a jövedelemelosztási problémákra és a korabeli szélsőséges tendenciákra is, amelyek nemcsak a gazdasági egyenlőtlenséget, hanem az anarchista erőszakot, például a merényleteket is magukban foglalták. E problémák kezelésére Pareto két megoldást javasolt: az egyenlőtlenségek kutatását és a szociológiában ismertté vált Pareto-elvet. Pareto szerint az egyenlőtlenség fogalma jobban megérthető az egyéni hasznosság vizsgálatával. Úgy vélte, hogy az egyéneknek saját boldogság- és előmeneteli törekvéseik vannak, amelyek a társadalmi folyamatokat mozgatják. Szerinte nincsenek társadalmi csoportok, csak egyének, saját hasznosságukkal. A hasznosság növekedését azonban egyensúlyba kell hozni az állam által fenntartott politikai stabilitással. Pareto a gazdaságot és a politikát ellentmondásosnak látta. Míg a gazdasági teljesítmény csökkentheti az egyéni hasznosságot, a politikai stabilitás biztosítása érdekében korlátozni kell. Ennek az egyensúlynak az elérése érdekében a politikai vezetést (az úgynevezett elitet) időről időre le kell cserélni a stabilitás fenntartása érdekében, mivel néha elveszíthetik stabilitásérzetüket, és felfordulást okozhatnak. Pareto szociológiai elméletét az elitök körforgásáról megerősítette az a megállapítása, hogy a jövedelmek eloszlása (a politikai intézményektől függetlenül) alapvetően stabil. Ez azt jelentette,

hogy bár az uralkodó elit típusa, eredete és jellemzői változhatnak, a vagyon és a jövedelem alapvető eloszlását nem lehet befolyásolni. (p. 176.)

Milanovic szerint Pareto legnagyobb érdeme, hogy a gazdasági egyenlőtlenséget összeegyeztethetőnek találta a szocializmus koncepciójával. A szocializmust a hasznosság növekedésének, nem pedig egy ideális társadalomnak tekintette. Ugyanakkor Marxszal ellentétben Pareto nem gondolta, hogy a jövedelemelosztási arányokat történelmileg kell értelmezni. Az egyének a történelmi körülményektől függetlenül hasonlóan viselkednek. „Erősebben fogalmazva, Pareto nem gondolta, hogy a jövedelemelosztás megváltozna különböző társadalmi berendezkedések mellett, vagy hogy az átlagos vagyon vagy a gazdasági fejlődés növekedésével változna.” (p. 187.)

A 20. században a jövedelemelosztás területén Simon Kuznets egy másik befolyásos közgazdászként jelent meg, amint azt Milanovic kiemelte. Kuznets, aki a második világháború utáni jövedelemeloszlással foglalkozott, jelentős eredményeket ért el a gazdasági statisztikák terén. A 20. század statisztikai infrastruktúráját kihasználva páratlan minőségű adatbázist hozott létre, amely nagyságrendekkel felülmúlta elődeiét. Kuznets úttörő szerepet játszott a globális adatbázis összeállításában, a nemzeti összehasonlításokról az egyének világméretű vizsgálatára helyezve a hangsúlyt. Ezzel a megközelítéssel Kuznets bemutatta a fejlett világ jelentős középosztályának kialakulását, miközben kiemelte a fejlett és fejlődő országok között továbbra is fennálló szakadékot. Kuznets foglalkozott e szakadék csökkentésének kérdésével, igazodva Smithnek az iparosodásra mint megoldásra vonatkozó álláspontjához. Smith elméletét azonban kibővítette az iparosítási folyamat szakaszos megközelítésének bevezetésével. „Plauzibilisnek tűnik az a feltételezés, hogy a növekedés folyamatában a korábbi időszakokat (...) olyan erők jellemzik, amelyek egy ideig (...) szélesíthetik az egyenlőtlenséget (...) a nem-A [nem mezőgazdasági] szektor gyors növekedése és az azon belüli szélesebb egyenlőtlenség miatt. Még inkább hihető az az érvelés, hogy a fejlett országokban megfigyelhető jövedelmi egyenlőtlenségek közelmúltbeli csökkenése az egy dolgozóra jutó termék [a mezőgazdaság és a feldolgozóipar közötti] ágazatközi egyenlőtlenségek csökkenésének, a tulajdonosi jövedelmeknek a háztartások összjövedelméből való részesedésének csökkenésének, valamint a társadalombiztosítással és a teljes foglalkoztatottsággal kapcsolatos döntéseket tükröző intézményi változásoknak a kombinációjára vezethető vissza.” (196. o.) Kuznets érvelése alapján fogalmazódott meg először az a tézis, hogy a növekedés a megoldás az egyenlőtlenségre, amelyben az egyenlőtlenség növekedésének átmeneti szakasza van. Ez elkerülhetetlen lesz, érvelt Kuznets, de utána ismét nagyobb egyenlőség fog kialakulni, amint azt az Egyesült Államok példája mutatja. Az automatizmust sokan bírálták a korában, de kétségtelenül egybecseng a Walt Rostow által képviselt nézettel. Rostow szerint a fejlődés iránya a nagy tömegfogyasztás, ezért érdemes a nyugati fejlődési mintát követni. Ma már egyre nyilvánvalóbb, hogy a Kuznets-görbe nem automatizmus eredménye, hanem tudatos gazdaságpolitika eredménye, amely a termelékenység növekedésére és a jövedelmek harmonikus elosztására egyaránt összpontosít. Milanovic azonban Kuznets nagy érdemének tartja, hogy sikerült kimutatnia a strukturális változások és a jövedelemelosztás közötti kapcsolatot. „A Kuznets-hipotézis nagy hozzájárulása az volt, hogy világosabban megfogalmazta, milyen

egyenlőtlenségi változásokra lehet számítani a strukturális változások idején, és hogy meglehetősen hihető módon azonosította az érintett mechanizmust.” (p. 212.)

Kuznets után a jövedelemelosztással való foglalkozás megszűnt, egészen Thomas Piketty, Emmanuel Saez és természetesen Milanovic megjelenéséig. Ez részben a keleti blokk közgazdaságtanának volt köszönhető, mivel egy olyan társadalomban, ahol a munkásosztály volt hatalmon, a munkások és a menedzserek közötti egyenlőtlenség elképzelhetetlennek tűnt. Bár elméletben elképzelhetetlen volt, a gyakorlatban nagyon is jelen volt. Milanovic szerint ezt csak az államkapitalizmus fogalmával lehetett magyarázni, amely a szocialista ideológiához kapcsolódott, mély károkat okozva a tudományos munkában. Ugyanakkor a fejlett országokban a hetvenes évek közepétől egy új korszak kezdődött, amelyben az egyenlőtlenség megengedhetővé és kívánatosává vált. Ennek elméleti alapja az a tézis volt, hogy az egyenlőtlenség a fejlődés mozgatórugója. Az egyenlőtlenséggel kapcsolatban empirikus eredmények születtek, de ezek nem voltak relevánsak a gazdaságpolitika szempontjából. Sajnálatos módon Milanovic nem elemezte John Rawls elméletének filozófiai hátterét.

Az *új kezdet* a címe Milanovic utószavának, amely a 2008-as válság után kezdődik, mivel azóta jelentősen megnőtt a publikációk száma ezen a területen. Milanovic azonban nem egy elméleti megoldás felvázolásával fejezi be művét, csupán amellett érvel, hogy elemezni kell az országokon belüli, az országok közötti és a globális egyenlőtlenséget, és lehetővé kell tenni egy globális elit működését az egyenlőtlenségek kezelésére irányuló megoldás megtalálása érdekében, amivel egyet lehet érteni, amennyiben Milanovic a globális kormányzás fontossága mellett érvel.

A *Visions of Inequality* című könyvében Branko Milanovic nemcsak a gazdasági egyenlőtlenségek bonyolult szövevényében navigál tudományos fineszszel, hanem még a nem akadémikus olvasók számára is mély elmélkedést hagy az irodalom változó dinamikájáról. Milanovic éleslátó elemzése arra hív minket, hogy szembesüljünk az egyenlőtlenséggel, megmutatva annak dialektikus aspektusait, de ahelyett, hogy az igazságos megoldások kollektív keresésére buzdítana, a kérdés további elemzésére szólít fel. A mozgalom ezen aspektusa nélkül nem beszélhetünk korszakalkotó elemzésről; mindazonáltal a könyv rendszeresen felhasználható oktatási vagy kutatási célokra, mivel rendkívül releváns és alapos munka. ■